

Świadomość środowiskowa polskiego społeczeństwa

Świadomość środowiskowa stanowi formę świadomości społecznej, odzwierciedlającej się w przeżyciach i myśleniu poszczególnych ludzi oraz funkcjonujących społecznie normach rozumienia i wartościowania środowiska [1]. Jednocześnie świadomość ta jest zjawiskiem subiektywnym polegającym na uzupełnianiu się wiedzy i wyobraźni ekologicznej. Jest efektem własnych przemyśleń, doznań, doświadczeń i umiejętności przekształcenia nabytej wiedzy ekologicznej w normy codziennego życia [2].

Świadomość ekologiczna to, oprócz wiedzy, motywacja odpowiedzialnej postawy, wynikająca ze znajomości zależności i praw, których nieprzestrzeganie prowadzi stopniowo do kryzysu. Dlatego uzasadniona wydaje się konieczność prowadzenia właściwej edukacji w tym zakresie [3]. Edukacja środowiskowa obok dostarczania wiedzy o środowisku, jest skierowana na kształtowanie i rozwój uniwersalnych zdolności ludzi w podejmowaniu wspólnych inicjatyw dla szkoły, dzielnicy, gminy czy regionu. Edukacja taka ma przygotować społeczeństwo do racjonalnego korzystania z zasobów przyrody, dążenia do kontaktu z nieskażonym, czystym środowiskiem oraz poczucia odpowiedzialności za to środowisko [4].

W wymiarze jednostkowym świadomość środowiskowa jest rezultatem procesu socjalizacji, w jakim uczestniczy każdy człowiek przez całe życie. Natomiast wiedza ekologiczna obejmuje wiadomości i umiejętności dotyczące procesów zachodzących w ekosystemach, jak też informacje o zależnościach między różnymi formami działalności ludzkiej w środowisku przyrodniczym, a w szczególności o zanieczyszczeniach i zagrożeniach środowiska oraz sposobach profilaktyki [5].

Reasumując świadomość ekologiczna obejmuje przekonania, poglądy, opinie oraz wzorce zachowań, związane ze stosunkiem ludzi do przyrody. Podłożem świadomości jest wiedza nabyta w szkole i poza szkołą, tradycja kulturowa określonej grupy społecznej, presja opinii tej grupy, własne doświadczenia. Treścią są między innymi: świadomość prawa człowieka do środowiska, świadomość zagrożeń, ich przyczyn i skutków, poczucie własnej odpowiedzialności za stan przyrody, wola działania połączona z wiarą, że warto chronić przyrodę. Świadomość powinna łączyć wiedzę z kulturą i etyką oraz dbać o pierwszeństwo racji rozumowych nad emocjami.

W sferze kształtowania świadomości zaleca się następujące działania:

- umocnienie istniejących i stworzenie nowych instytucji doradczych do informowania opinii publicznej o sprawach środowiska,
- promowanie instytucji edukacyjnych działających w usługach i przemyśle,

Dr L. Tuszyńska – Uniwersytet Warszawski, Instytut Botaniki, Zakład Systematyki i Geografii Roślin

- wspieranie wydawania materiałów szkoleniowych z aspektami estetycznymi i etycznymi,
- promowanie i wspieranie kształtowania nowego stylu życia związanego z wyrabianiem nowej hierarchii wartości oraz nawykami konsumpcji, zdrowego wypoczynku i ekoturystyki [6].

Świadomość ekologiczna jest warunkiem rozwoju zrównoważonego, który jest definiowany jako: koncepcja takiego sposobu gospodarowania, w którym eksploatacja szeroko rozumianych zasobów naturalnych nie prowadzi do degradacji środowiska, a który jednocześnie pozwala na zaspokojenie potrzeb i aspiracji społeczeństwa.

Polska w porównaniu z niektórymi krajami Unii Europejskiej jest jeszcze na dalekim miejscu, jeśli chodzi o osiągnięcie statusu społeczeństwa obywatelskiego, a świadomość środowiskowa Polaków jest niska. Pomimo reformy systemu edukacji i wprowadzenia ścieżek edukacyjnych, społeczności szkolne nadal cechuje aktywność, a dorosłe społeczeństwo angażuje się w niewielkim stopniu we współgospodarowanie i ochronę środowiska na terenie gminy. Samorządowcy mają problemy w podjęciu współpracy ze społeczeństwem lokalnym w dziedzinie ochrony środowiska. W związku z opracowanym VI programem działań UE zachodzi konieczność udziału społeczeństwa, dostępu do informacji i poszerzenia dialogu społecznego [7].

Zakłada się, że mobilizacja społeczności lokalnej do działań na rzecz ochrony środowiska, zachowania bioróżnorodności i rozwoju zrównoważonego wpłynie na zmianę opinii, poglądów i świadomości środowiskowej ludzi.

Rozwój zrównoważony jest inicjatywą, która wymaga szerokiego upowszechnienia na poziomie społeczności lokalnych. Rozwój zrównoważony to proces transformacji oparty na zaleceniach Agendy 21, która jest globalnym programem działań na rzecz środowiska i rozwoju, przyjętym na szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku. Program ten wskazuje sposób osiągnięcia rozwoju gospodarczego i społecznego z poszanowaniem środowiska. Kluczową rolę w procesie wdrażania Agendy 21 odgrywa współpraca samorządów i społeczności lokalnych. Wydaje się jednak, iż niezbędne jest naukowe wsparcie w dziedzinie ochrony przyrody i zachowania bioróżnorodności, głównie w sferze zasobów naturalnych, ich racjonalnego wykorzystywania i ochrony oraz roli głównych grup społecznych w realizacji rozwoju zrównoważonego.

„Badania prowadzone na reprezentatywnej grupie młodzieży polskiej wykazały (...) że świadomość ekologiczna młodzieży jest niedostateczna i nie sprzyja mobilizacji koniecznej do podjęcia wyzwania naszych czasów, wprowadzenia zrównoważonego rozwoju gospodarczego (ekorozwoju). Średnio 32,5% młodzieży szkół średnich wykazuje dostateczną wiedzę o ochronie środowiska. (...) 52,4% młodzieży uważa, że ich wpływ na stan środowiska ogranicza się jedynie do sporadycznych niewielu,

znaczących akcji (...). Młodzież nie wierzy w skuteczność własnych działań [8].

Wyniki te potwierdzono w badaniach dysertacji doktorskiej [9]. Stan ten pogarsza się. Młodzież szkół zawodowych wykazuje wtórny analfabetyzm w stosunku do wiedzy jaką dysponowali kończąc szkołę podstawową [10].

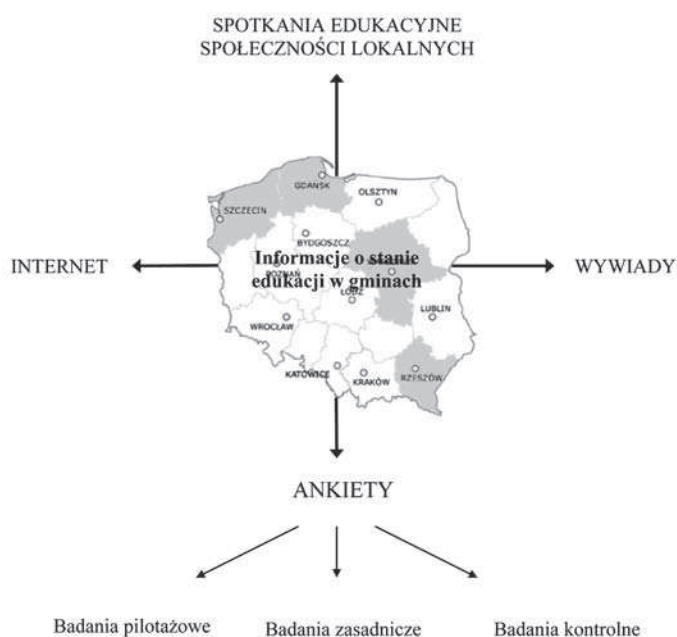
Nasze badania, prowadzone na reprezentatywnej próbie Polaków, wydają się nadal potwierdzać małą skuteczność dotychczasowego systemu kształcenia zarówno formalnego jak i nieformalnego.

Badania nad świadomością społeczności lokalnych

Zadaniem badań pedagogicznych jest określenie warunków niezbędnych do realizacji postulowanych stanów rzeczy, a celem badań poznanie umożliwiające skuteczne działanie [11]. W niniejszej pracy niezbędne było określenie stanu świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz jakości programów i działań edukacyjnych jak i ich wpływu na aktywność społeczną w dziedzinie ochrony środowiska.

Przedmiotem badań były lokalne społeczności – dzieci, młodzież i dorośli z trzech regionów Polski. W niniejszej pracy przedstawiono jedynie wyniki sondażu diagnostycznego, który przeprowadzono w formie badań ankietowych. Badania ankietowe przeprowadzono wśród grup uczniów, studentów, nauczycieli oraz przedstawicieli innych zawodów związanych z ochroną środowiska (byli to przede wszystkim pracownicy urzędów gmin, ośrodków edukacji ekologicznej oraz leśnicy).

Badaniami objęto gminy trzech regionów Polski – Podkarpacia (woj. podkarpackie), Mazowsza (woj. mazowieckie) oraz Pomorza obejmujący woj. pomorskie i zachodniopomorskie. Łącznie przeprowadzono ankiety wśród 865 osób, z czego ok. 26% badanych stanowili uczniowie, 27% to studenci, a 17% – nauczyciele. Inne zawody reprezentowało 30% ankietowanych. Respondenci wywodzą się z gmin o zróżnicowanej liczebności.

Rys. 1. Model organizacji badań społeczności lokalnych w Polsce

Większość ankiet została przeprowadzona w gminach liczących do 10 tys. mieszkańców (56% badanych), 23% pochodzi z gmin 25-50 tys. mieszkańców, a pozostałe 21% ankietowanych z gmin powyżej 100 tys. mieszkańców. Warto wspomnieć, że wśród respondentów 72% stanowiły kobiety. Ankiety były rozsyłane do gmin i placówek oświatowych w poszczególnych regionach. Zwrotność ankiety wyniosła 80%. Całościowy model organizacji badań przedstawiono na rysunku 1.

Pytania ankietowe dotyczyły :

- wiedzy na temat ochrony środowiska, różnorodności biologicznej i rozwoju zrównoważonego,
- poglądów na działania samorządów lokalnych i aktywności badanych w lokalnych działaniach środowiskowych.

Świadomość środowiskowa społeczności lokalnych

Z badań wynika, że ponad 80% badanych interesuje się ochroną środowiska (17,69% - duże zainteresowanie a 64,51% średnie). Swoje zainteresowanie ochroną środowiska respondenci uzasadniali charakterem pracy bądź kierunkiem studiów. Małe zainteresowanie ochroną środowiska uzasadniali brakiem czasu i twierdzeniem, że nic się nie da zrobić. Część respondentów nie potrafiła uzasadnić swoich odpowiedzi.

Tab. 1. Najczęstsze źródła informacji o tematyce środowiskowej

Źródło wiedzy o tematyce środowiskowej	% odpowiedzi
Programy telewizyjne i radiowe	47,53
Warsztaty, seminaria	46,05
Literatura fachowa	45,65

Głównym źródłem informacji o tematyce środowiskowej według badanych są programy telewizyjne i radiowe, na drugim miejscu znalazły się kursy (warsztaty, seminaria), a na trzecim miejscu literatura fachowa (tab.1.) Badani najczęściej zwracają uwagę na zachowania przyjazne środowisku swojej rodziny (72,30% badanych) a najrzadziej na zachowania sąsiadów (27,84%). Na pytanie: Jakie działania środowiskowe powinno się podjąć w Państwa gminie? – 55,86% badanych wskazało na konieczność działań administracyjno-inwestycyjnych, tylko 31,84% wskazało na konieczność działań edukacyjnych. Ponadto 12,30% badanych wskazało na brak zainteresowania tematem. Biorąc pod uwagę powyższe wyniki wydaje się, że należałoby w większym stopniu kierować działania edukacyjne do społeczeństwa poprzez media – lokalną telewizję, radio i prasę. Również organizacja spotkań edukacyjnych społeczności lokalnych powinna być poprzedzona kampanią medialną. Literatura fachowa z dziedziny ekologii i ochrony środowiska jest na rynku dostępna co jednak nie znaczy, że masowo dociera do społeczeństwa.

Zgodnie z obowiązującym prawem ochrony środowiska [12] każda gmina w celu realizacji polityki ekologicznej państwa sporządza gminny program ochrony środowiska. Władze gminy mają obowiązek poinformowania mieszkańców o jego założeniach. Ustawa określa również postępowanie dotyczące odpadów. W badaniach 78,84% respondentów sygnalizuje swoją wiedzę o selektywnej zbiórce odpadów. Znacznie mniejsza

jest wiedza badanych o istnieniu w gminie programu edukacji środowiskowej – 43,26%.

Aż 80,52% ankietowanych widzi potrzebę realizacji programu edukacji środowiskowej, obejmującego nie tylko dzieci i młodzież szkolną, ale również dorosłych członków społeczności lokalnej. Odpowiedzi na pytania ankietowe w poszczególnych regionach są na ogół zbliżone (tab. 2.) co pozwala sądzić, że poziom świadomości społecznej oraz działania edukacyjne są na podobnym poziomie w całym kraju.

Zatem konieczna wydaje się odpowiedź na pytanie o program edukacji środowiskowej dla społeczności lokalnej oraz o strategię realizacji tego programu.

Zdaniem 55,86% ankietowanych w gminach należałoby prowadzić działania środowiskowe, np.: wprowadzanie terenów zielonych w osiedlach, gospodarkę odpadami, budowę oczyszczalni ścieków. Jedna trzecia badanych proponowała działania edukacyjne w gminie polegające m.in. na organizacji i finansowaniu projektów edukacyjnych, budowę i wykorzystanie ośrodków kultury jako ośrodków edukacji środowiskowej. Również około jedna trzecia badanych uważa, że edukację środowiskową społeczności lokalnych powinna prowadzić szkoła, 20,35% wskazało na urząd gminy a 18,03% wskazało na społeczne organizacje (ekologiczne)

Zdaniem respondentów w programie edukacji środowiskowej społeczności lokalnych powinno się zwracać uwagę przede wszystkim na: gospodarkę odpadami, ochronę wód i powietrza. Na rozwój zrównoważony wskazało 24,48% badanych.

Aktywność społeczna badanych w środowisku lokalnym nie jest jednak zbyt wysoka – tylko 22,42% respondentów często podejmowała działania na rzecz ochrony środowiska.

W uzasadnieniach, ankietowani, którzy często podejmują działania społeczne pisali o swoich zainteresowaniach ochroną

środowiska, że to co robią jest ważne dla społeczeństwa. Respondenci, którzy odpowiedzieli, że rzadko podejmują działania środowiskowe uzasadniali to brakiem czasu i brakiem zainteresowania. Natomiast 91,30% ankietowanych chciałoby aby informacja na temat gminnego programu ochrony środowiska była dostępna dla mieszkańców.

Podsumowanie

Z powyższych danych można by wysnuć wniosek, że nie jest tak źle jeśli chodzi o świadomość środowiskową naszego społeczeństwa. Jednak w dalszej części ankiety respondenci poproszeni o wyjaśnienie własnymi słowami terminu „rozwój zrównoważony” w ponad 60% nie potrafili odpowiedzieć na pytanie.

Przyczyn tego stanu rzeczy upatruje się w niewłaściwym modelu kształcenia nauczycieli i nie zweryfikowanemu wprowadzeniu edukacyjnej ścieżki ekologicznej do szkół. Jednym z efektów kształcenia nauczycieli powinno być ich właściwe oddziaływanie na wzrost świadomości [13]. Postuluje się, że nauczycieli należy przygotowywać do nowych zadań szeroko profilowo, kształtować kompetencje naukowe dotyczące podstaw nauk przyrodniczych oraz nowoczesnej dydaktyki [14]. Współczesne standardy światowe narzucają edukacji środowiskowej poważne wymagania. Nauczyciel powinien umieć myśleć kategoriami globalnymi ludzkości i umieć takie myślenie przenieść do szkoły oraz społeczności lokalnej [15]. Nauczyciel jest przygotowywany do pracy z uczniami a jego działalność społeczna zależy bardziej od indywidualnych potrzeb i motywacji. Zatem istnieje potrzeba kompleksowych rozwiązań a to zależy od dobrej woli i zaangażowania urzędu gminy. Aby jednak to nastąpiło niezbędne jest ukształtowanie świadomości środowiskowej nie tylko nauczycieli ale przede wszystkim

Tab. 2. Wiedza o działaniach gminy na rzecz rozwoju zrównoważonego.

Pytanie	Odpowiedź								Nie wiem (%)			
	tak(%)				nie(%)				średnio	podkarpacki	mazowiecki	pomorski
Region	średnio	podkarpacki	mazowiecki	pomorski	średnio	podkarpacki	mazowiecki	pomorski				
Czy w Twojej gminie jest realizowany program edukacji środowiskowej?	43,26	31,42	54,68	43,94	6,05	6,95	5,14	6,06	50,69	61,63	40,18	50,00
Czy w Twojej gminie jest prowadzona selektywna zbiórka odpadów?	78,84	77,88	81,90	75,90	11,10	8,26	12,50	13,85	10,06	14,07	5,60	10,26
Czy w najbliższej szkole istnieje koło ekologiczne (przyrodnicze)?	47,28	51,13	44,64	45,70	16,65	14,89	14,16	23,66	36,07	33,98	41,20	30,65
Czy w Twojej gminie prowadzone są szkolenia nauczycieli w dziedzinie edukacji przyrodniczej?	31,56	23,92	43,28	25,14	17,57	21,57	11,76	20,77	50,87	54,51	44,96	56,28
Czy w Twojej miejscowości jest możliwość uczestnictwa w programach edukacji ekologicznej poza szkołą?	29,36	20,71	38,67	28,49	20,92	25,89	14,06	24,19	49,72	53,40	47,27	47,31
Czy w Twojej gminie istnieje potrzeba przygotowania programu edukacji środowiskowej dla lokalnej społeczności?	80,52	71,65	90,97	78,28	3,50	6,71	0,62	3,03	15,98	21,65	8,41	18,69

samorządowców. W programie ochrony środowiska gminy musi być miejsce nie tylko na systemowe rozwiązania inwestycyjne ale również na edukację lokalnego społeczeństwa, które z tych inwestycji korzysta.

LITERATURA

- [1] Frątczak J.: Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej, WSP, Bydgoszcz 1995
- [2] Sobczyk W.: Edukacja ekologiczna i prozdrowotna, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2001
- [3] Cichy D. i inni.: Bezpieczeństwo ekologiczne w świadomości młodzieży. Oficyna Wydawnicza Alma - Press. Warszawa 1993
- [4] Tuszyńska L.: Edukacja ekologiczna dla nauczycieli i studentów, WSP – TWP, Warszawa 2006
- [5] Cichy D.: Kształtowanie świadomości ekologicznej młodzieży poprzez działanie wychowawcze [w:] *Biologia w Szkole* nr 5 1990
- [6] Cichy D.: Kształtowanie postaw prośrodowiskowych w rodzinie [w:] *Edukacja ekologiczna w rodzinie*. Red. J.M. Dołęga; J. M. Czartoszewski, Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej, Olecko 2000
- [7] Kozłowski S.: Podstawowe problemy zrównoważonego rozwoju- wymiar polityczny, *Problemy Ekologii*, vol. 7. nr 6, 2003
- [8] Cichy D. i in.: Bezpieczeństwo ekologiczne w świadomości młodzieży, Wyd. Alma-Press, 1993
- [9] Wójcik A.: Wiedza i poglądy dorosłych na temat ochrony i kształtowania środowiska. Praca doktorska (maszynopis), 2004
- [10] Gaca J., Ochendusko J.: Wiedza i postawy ekologiczne młodzieży szkolnej woj. Bydgoskiego TWWP, Bydgoszcz 1992
- [11] Pilch T.: Zasady badań pedagogicznych, s. 19, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, 1998
- [12] Prawo ochrony środowiska, Dz.U.2001.62.627 z dnia 20 czerwca 2001
- [13] Dubel K.: Kształcenie nauczycieli dla potrzeb edukacji środowiskowej na wsi [w:] *Nauczyciel 2000 – plus*. Wyd. IBE Warszawa 2001
- [14] Cichy D.: Szkoła wobec wyzwań edukacji biologicznej i środowiskowej w XXI wieku. Wyd. IBE, Warszawa 2001
- [15] Tkaczyk L.: Przygotowanie nauczycieli szkół ponadpodstawowych do edukacji środowiskowej – w świetle badań [w:] *Nauczyciel 2000 – plus*, Wyd. IBE, Warszawa 2001

(c.d. ze s. 226)

Ligia Tuszyńska: **Environmental awareness of the Polish society.** Environmental awareness comprises convictions, views, opinions and behavioral patterns related to human attitude towards the nature. The knowledge gained at school but also elsewhere, cultural tradition of a given social group, pressure of this group's opinion and own experiences constitute the foundations of environmental awareness. The research data shows that over 80% of society are interested in environmental protection (17,69% express high interest, 64,51% medium interest). In the opinion of 55,86% of the questionnaire respondents, environmental activities in municipalities should address creating green areas at housing estates, waste management and construction of wastewater treatment plants. Current world standards pose serious challenges to environmental education. Teachers should be capable of thinking in global terms and be able to transfer this way of thinking to schools and to local communities. Teachers are prepared to work with students and their activities within the society depend of individual needs and motivations. Therefore there is a strong need for complex solutions. It depends to as large extent on a positive attitude, environmental awareness and involvement of local authorities. In its environmental protection programme, a municipality should ensure space not only for investment projects but also for environmental education of the local communities who benefits from these investments.

Ewa Kral: **Funding opportunities for environmental education of local communities.** Environmental education of local communities is a crucial element of nature conservation understood in broad term and it has been performed in line with the national and international documents. In Poland, environmental education tasks are to a large extent financed from the resources of the goal-oriented funds of environmental protection and water management. The system of funds includes: the National Fund of Environmental Protection and Water Management, voivodeship, county and municipal funds. The budgets of these funds originate from the fines and fees related to the use of the environment. The obtained resources are allocated for projects made by persons, institutions, organisations and enterprises. These projects include information and promotion campaigns, public events, festivals and national and local competitions. The resources are also used for the absorption of the EU funds.

In the new 2007-2013 programming period of the EU funds, Poland will have an opportunity to benefit from the resources of the Cohesion Fund and the structural funds (European Fund of Regional Development and the European Social Fund) which will be allocated by six Operational Programmes and sixteen Regional Programmes. In the 'Infrastructure and Environment' Operational Programme, 16 billion Euro have been planned for tasks related to the environmental protection including environmental education. Within Priority 5: „Nature conservation and developing environmentally friendly behaviour”, Activity 5.4 provides opportunities for funding initiatives aimed at increasing the public awareness in the area of the needs and methods for protecting the environment, nature and landscape. Applicants for the funding under the Activity 5.4 include local government and sectoral institutions as well as other physical or legal persons. Project submitted by beneficiaries should be related to creating environmentally friendly behaviour, complex projects of environmental education including training programmes and active education programmers concerning environmental

protection, nature conservation and biodiversity. Activities defined in the Operational Programme „Infrastructure and Environment” are complementary to the activities of the Regional Operational programmes implemented in individual voivodeships.

Marta Tarabula-Fiertak, Małgorzata Grodzińska-Jurczak, Magdalena Bolanowska, Ewa Śmielek: **Information and education programme in the area of water and wastewater management and the attitudes of the inhabitants of the Upper Raba River basin municipalities.** Water pollution in Poland needs an immediate solution. Water management seems to be most effective by using watershed rather province politics. Co-operation between various municipalities makes realization of various projects possible. Municipalities situated in the Upper Raba and the City of Krakow established the Association aimed at protection of water quality in the Raba River and Dobczyce Reservoir. First effects - building of sewage system and treatment plant - have been already seen. Further investigation is constantly halted by the local communities. Negative attitudes of inhabitants stem mainly from their lack of knowledge. That is why education and attitude shaping are important elements of water management. In the municipalities situated in the Raba River Watershed information and education program using home advisor technique was realized in two subsequent years (2003-2004). The main goal of the program was visiting local households by the home advisors in order to promote eco-friendly attitudes and behaviors. In the first phase of the program (2003), home advisors visited 1721 households. The first phase showed that ca. 30% of the population was against the water treatment plants establishment. In the following year, the evaluation of the program was conducted using the same technique. Amongst 500 households that took part in the second phase there were people, who participated in the first phase (24%). Evaluation proved that their awareness of water pollution in the Raba River Watershed was higher than of the other program participants. They also more frequently accepted the necessity of payable connection of their houses to the sewage system and building of treatment plants in their immediate vicinity.

Educational activities resulted in a change of environmental problems perception among local residents. But they are most effective only when they are constant. Such a programs should be continuously monitored and advised. Those inhabitants who were included in the educational program however, most often changed their attitudes towards such investigations than the rest of the local population.

Lesława Nowak: **Environmental education of local communities on the example of the activities of the District Management of the Nature Conservation League in Kielce.** The Nature Conservation League was established on 8th January 1928 and since its beginning has been indicating the need for environmental information dissemination among Polish society. The key goals of the League's activities since its establishing were presented alongside with a short characteristics of initiatives in the area of environmental protection and nature conservation realized by the District Management of the Nature Conservation League in Kielce in the school year 2005/2006. Forms of assistance offered to teachers e.g. publication and distribution of training and information materials were presented. The District Management has developed and proposed an offer to the teachers and all interested in the nature conservation and environmental protection issues including a calendar of activities.

(c.d. na s. 248)